

míry a vkusu. Škvorecký např. neopomene scénu, v níž Danny poslouchá rozhlasovou zprávu o ohrožení květnové revoluce Prahy, akcentovat tímto zvlášť originálním způsobem: „Praha taky hoří. Krkl jsem a hlasatel začal vzrušené hlásit to o těch tancích...“ Bez toho krknutí by to nešlo. Uměřenosti a vkusu se nedostává v mnohém umělému stylotvornému úsilí autorovu: nutné podbarvení dialogu prvky slangu se mění v pouhou naturalistickou fotokopii páskovštiny, v níž se zdůrazňuje až s manifestační (leč pohříchu lacinou) okázalostí právě výrazivo souvisící se známými fyziologickými úkony a k nim příslušnými tělesnými orgány. Tady si Škvorecký hodně plete sílu a siláctví, pravdivost s exhibicionistickými sklony.

Proč říkám autorovi všechny tyto nepříjemnosti, v nichž bych ostatně mohl ještě dosti dlouho pokračovat? Protože v něm při všem, co je v jeho prvotně problematického a umělecky odvozeného, cítím pronikavý talent. Tento talent, schopný se probít z přílišného okouzlení milovanými literárními učiteli k nějakému příštímému vlastnímu, drsnému a neústupně pravdivému pohledu na skutečnost, na život, který žijeme. Bylo by škoda, kdyby člověk jeho možností se spokojil jen vyvoláváním malých literárních bouří ve sklenici vody.

(1958)

ŽIVOČICHOPIS PÁSKŮ

Jan Nový

Zbabělci, o nichž Josef Škvorecký píše, nebyli dosud v naší současné literatuře nikdy povýšeni na hrdiny. Autor vyzývá k polemice i tím, jak se očima bývalého středoškoláka, nyní flákače Daniela Smiřického hodnotí (nebo přehodnocuje) nacistická okupace a květnová revoluce, a hází rukavici do tváře také tím, o čem píše a jak o tom píše.

Daniel Smiřický, řečený Danny, Benno Mánes, Harýk, Lexa, Fonda, Rosta a ti druzí prožívají v Kostelci, v nevelkém, průmyslovém městě na severovýchodě Čech, poslední dny fašismu a revoluci. Všichni jsou, ne-

mýlím-li se, přibližně stejného stáří kolem jednadvaceti let. Až dosud pro ně existovalo vlastně jenom pařeniště okupace, v němž rostla morální plíseň, ale které dalo taky vyrůst velkému lidskému hrdinství. Celé oné skupině „potápek, pásků, kristýnek“ – jak se těmto vychýleným individuím přezdívalo – se život vlivem protektorátní i měšťácké rodinné výchovy se-schl a scvrkl. Nejde jim než o osobní štěstíčko. Jsou egoističtí a vyprahlí. Nežijí. Život si toliko nalhávají. Co je pro ně život? Džez a holky. K čemu džez? Kvůli vytržení z toho, v čem si s takovým zalíbením hnjí. K čemu holky? Aby z tohoto „zboží“ měli „blaho“.

Najednou do tohoto světa potápků vtrhnou dny osvobození. Květen 1945. Části mládeže, vyrůstající za okupace z dětských šatů, popálila tato doba křídla. Všichni, kteří jí prošli v těchto nejožehavějších letech, to cítili. Učila dvojí tváří, jedné pro veřejnost, druhé pro úzký kruh přátel. Převážná většina věděla, že Tisíciletá říše je dočasná záležitost, že se to dřív nebo později změní, třebaže si zítřek představoval jeden tak a druhý onak. Každý věděl, že na frontách pro tuto změnu umírají i desetitisíce a miliony lidí, že věznice a koncentráky nejsou sanatoria... Nač to opakujeme? Proto, že Danny a ti druzí si nic z toho nepřipouštějí.

Je to tak – či: bylo to tak? Danny se tváří, že tomu tak nebylo. Je pravda, že ti, kteří nikdy nepoznali nic jiného než okupaci, mohli pozbýt naději na jiný život a vrhli se do pochybného epikurejství, které se snažilo urvat životu, co stačilo utrnout. Pravda je, že někteří – a žijí mezi námi – žili jako Danny, myslili jako on. Jednali jako Danny a jako jeho druzi. Avšak žili-byli jenom Dannové, Bennové, Harýkové a jak se všichni jmenovali? Vedle nich žili lidé, taky stejně mladí, jako byl Danny, a nebylo jich málo, kteří myslili, cítili a jednali právě opačně! Kteří nastavovali krky!

Román Josefa Škvoreckého se jmenuje svůdně Zbabělci. Není zbabělý jenom Danny a jeho kumpánové, jsou zbabělí také ostatní, kteří na stránkách této knihy vystupují: zupák Krpata, nemyslicí doktor Bohadlo, tupý plukovník Čemelík, doktor Šabata, celá maloměšťácká smetánka a buržoazní honorace, která se rychle chopila vedení květnového povstání, aby zahladila své „částečné“ kolaborování, aby umožnila Němcům v klidu ustoupit do americké náruče a aby hned od počátku nedovolila komunistům převzít moc. Všichni jsou zbabělí, hrdinství je přetvářka, jedny k této simulaci vede strach z minulosti, jiné touha po moci, jiné zase freudistická touha vytáhnout se před svým idolem.

Malý a omezený je pohled na život, s nímž se v tomto románu setkáváme, malý a omezený je prostor, který je přehlížen. Je vymezen džezem a holkami. V tomto prostoru se nemůže pohybovat nikdo, kdo žije na této zemi, žádný protihrač.

Má to snad být Irena, husa a současně nedosažitelný idol Dannyho přebujelého erotického usilování? Má to snad být Přema, který jediný odmítne vydat zbraně, je za to žalářován, ale podaří se mu prchnout a chová se (spolu s Dannym) jako hrdina? Má to být Hrob, dělnický kluk, který neohroženě bojuje a padne, když jej předtím autor vyličil jako nebohého hlupáčka s modrýma očima? Má to být nezřetelná masa lidí, vyvěšujících a na obrátku sundávajících československé vlajky, nediferencovaná masa valící se ulicemi sem a tam, útočící a pak zase zděšeně prchající, v podstatě zbabělé stádo? V životě je přeci vždy nějaký protihráč. Není-li v uměleckém díle, jde o lež falšující pravdu života.

Chtěl Škvorecký zesměšnit životní styl pásků? Proč se tedy od nich nedistancoval? Chtěl poukázat na nebezpečí (i dnešní) tohoto morbidního rezidua mentálního fašismu? Avšak proč si sám vyrážel zbraň z rukou netoliko tím, že proti „páskům“ nepostavil jediného protihráče, ale hlavně tím, že je omlouvá, že sympatizuje s jejich célinovským cynismem a nihilismem!

Ano, každý z těchto mladých zbabělců je rozmazlený cynik s náboženskými záchvaty, především pak Danny – ufnukaný hypochondr, sentimentální i cynický jedináček pana rady, egoista, jehož všechno myšlení a konání určuje, s prominutím, jeho přirození.

Autor měl všechny předpoklady, aby z revoluční historie těchto lidských výpotků vytvořil satiru na ně. Místo toho se snaží – dedikováním knihy a posledními slovy románu – přesvědčit, že tento příběh osmi dnů, psaný ich-formou, je autobiografie, čili nic než pravda. Skutečnost se vymkla z kyčlí, kulhá na obě nohy.

Nezabývali bychom se tak obšírně tímto pamfletem na skutečnost, kdyby se v něm nepsalo o událostech, jež jsou pro převážnou většinu nás mimo diskusi: o podpolní práci, o revoluci, o hrdinství a smrti tolika známých i neznámých hrdinů, o Rudé armádě. Tady ovšem už nejde jen o pravdu, ale o soudnost a vkus. Škvorecký pokládá za nutné, když se z rádia ozve hlas zvěstující první okamžik přicházející svobody (pro koho, řekněte mi, to nebyla povznášející chvíle!) vložit Dannymu do úst slova „ušimáme“ (str. 43) – rozuměj dobře: už ji máme, totiž svobodu. To je, mírně řečeno, plivnutí do tváře všem těm, jejichž hroby jsou rozesety po celé naší republice.

To už není jenom Dannyho bezcitnost, to už má co dělat i s bezcitností autorovou. Nehanbí se sám před sebou, když Dannymu dovolí, aby řekl o židovské holčičce a o všech jejích příbuzných, že byli posláni „franko“ do plynu. A pokud pak jde o Rudou armádu, neváhá k jejímu „vykreslení“, kdekoli se o ní či o sovětských zajatcích zmíní, použít kdejakého slova ze slovní zbrojnice Goebbelsovy. To už nejde o nehoráznost. Dotýkat se hrubými, urážlivými slovy a odporným tónem věcí, které pro všechny

jsou takřka posvátné, to je hulvátství nejhrubšího zrna. Tady nejde o nic menšího než o marasmus. Anebo by snad někdo chtěl nezbytnost těchto „delikátností“, posazených vědomě do takovýchto souvislostí, omlouvat či vysvětlovat – fiktivním bojem proti „patetismu“?

Je smutno nad touto knihou, z níž to ani jednou nezableskne „uhlířskou vírou“. Je smutno tím více, že tato kniha, napsaná před deseti lety, je nyní dráždidlem pro snoby, jejichž chuťové buňky již otupěly a potřebují pikantní vzpruhu.

A to jsme ještě nehovořili o jazyku Zbabělců, z něhož to vane zlato-mládežnickou plesnivinou a dýchá odvarem z americké soudobé literatury.

Talentovaný autor vyrazil do boje – proti komu? – a prohrál. Nezmiňovali bychom se o této prohře, kdyby tento „všednodenismus“ – kolik takových už jich literatura viděla a zažila – nevyhovoval náladám určité části naší inteligence, kdyby se nevydával a nebyl vydáván za umění moderní a současné, svou pravdou sloužící socialismu.

(1959)

ČERVIVÉ OVOCE

Josef Rybák

Literární noviny přinesly ve svém letošním prvním čísle anketu, ve které několik spisovatelů odpovídá na otázku, která česká nebo slovenská kniha je nejvíce zaujala a proč. Několik spisovatelů se tam také zmínilo o knize Josefa Škvoreckého Zbabělci.

Zasloužilý umělec Karel Nový tu o Škvoreckém napsal : „Nadaný autor mi připomíná kotě, sice už značně protřelá a chytré, ale nebezpečně napažené prašivinou. Má-li být zachováno při životě, učíte, co redakční rada Čs. spisovatele opomenula udělat: doneste je ihned k zvěrolékaři.“ Naproti tomu Karel Ptáčník řadí prvotinu Škvoreckého k nové knize Otčenáškově a ke knížkám Lustigovým a jako v těchto knížkách i v ní vidí „současnost nevymyšlenou, nevykonstruovanou, neschematickou a objevnou“.